ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Бондар Марина Валеріївна

УДК 371.212:330:37.025

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, м. Вінниця.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
Акімова Ольга Вікторівна,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доцент кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Дутка Ганна Яківна,
Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, професор кафедри математики і статистики, м. Львів

кандидат педагогічних наук, доцент
Свіржевський Микола Петрович,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доцент кафедри економіки підприємства та економічної теорії, м. Вінниця

Захист відбудеться 26 жовтня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, 2-й корпус, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32.

Автореферат розіслано «26» вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність дослідження. Сучасний період розвитку нашої держави визначається суттєвим зростанням ролі науки та інтелектуальної діяльності. З огляду на те, що процеси, які відбуваються в суспільстві, характеризуються зростанням ролі знань, актуальною є концепція розвитку інтелектуальної культури фахівців різних галузей. Необхідність формування інтелектуалів підсилюється нині тим, що інформаційне суспільство, всі сфери якого перенасичені інформацією, потребує людей, здатних аналізувати, співставляти події і факти, робити висновки, швидко приймати правильні рішення. Світовий досвід підтверджує ефективність інноваційної моделі розвитку на основі використання результатів інтелектуальної діяльності. Основне суспільне багатство розвинених країн – це нова інтелектуальна еліта: науковці, підприємці, менеджери, фінансисти, висококваліфіковані інженери, інші фахівці, зайняті у сфері високих технологій.

В умовах ринкових відносин інтелектуальна культура фахівця є не самоціллю, а інструментом максимізації корисності суб'єкта економічної діяльності, що є світовою тенденцією. На жаль, на практиці спостерігається низький рівень інтелектуальної культури українських підприємців, наслідком чого є надзвичайно низький рівень використання в економіці інтелектуального потенціалу нашої держави.

Ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес залежать від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації. В сфері економіки наразі затребувані фахівці з високим рівнем інтелектуальної культури. В епоху економічної кризи багато економічних проблем України можна буде вирішити лише за рахунок глибоконаукової розробленості та високотехнологічного втілення національних програм і проектів, реальність чого залежить не стільки від вкладених коштів, скільки від інтелектуального наповнення. Це вимагає від системи економічної професійної освіти кардинальних змін.

Актуальність проблеми формування інтелектуальної культури студентів відображена в Законі України „Про освіту", в якому підкреслюється, що „освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави". Навчальний процес у вищій школі в зв'язку з вимогами, що висуваються до фахівця в країнах з ринковою економікою, має бути спрямований на підготовку освіченого економіста, який вміє ініціативно, творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання впродовж усього життя та застосовувати їх у професійній діяльності.

Необхідність удосконалення підготовки економістів очевидна і вимагає поліпшення та оновлення змісту та якості вивчення дисциплін, забезпечення в процесі вивчення професійної і практичної спрямованості, використання таких методик і засобів, які б сприяли міцному засвоєнню знань, формуванню інтелектуальних навичок і вмінь. Зважаючи на високий рівень інноваційності економічної галузі, завдання щодо формування інтелектуальної культури майбутніх економістів є одним із провідних у сфері професійної економічної підготовки.

Проблема формування та розвитку інтелектуальної особистості викликає

зацікавлення науковців як вітчизняної, так і зарубіжної психолого-педагогічної науки і практики. Природу й механізм людського інтелекту вивчали Г. Айзенк, В. Дружинін, М. Холодна. Психолого-педагогічним проблемам формування інтелектуально розвиненої особистості приділяється значна увага у роботах В. Блейхера, Л. Бурлачука, А. Зака, Ж. Піаже, Я. Пономарьова, Н. Талізіної та ін. Активізації інтелектуальної діяльності в процесі навчання присвятили свої роботи Д. Богоявленська, Є. Кабанова-Меллер, З. Калмикова, В. Крамаренко, А. Фурман, Г. Цукерман, Н. Чуприкова. Проблеми штучного інтелекту досліджували кібернетики Н. Вінер, В. Глушков, Е. Хант та ін. Саме активізація інтелектуальної діяльності в процесі навчання визнана науковцями основним чинником формування інтелектуальної культури особистості.

Аналізуючи теоретичні та методологічні основи проблеми інтелекту та інтелектуального розвитку в психологічній та педагогічній науці, ми дійшли висновку, що питання про природу інтелекту, механізми інтелектуальної активності, рушійні сили інтелектуального розвитку та формування інтелектуальної культури фахівця залишаються відкритими. Не вивченим у теорії та методиці професійної освіти залишається феномен інтелектуальної культури економістів.

Професійна підготовка майбутніх економістів є предметом досліджень багатьох науковців. Детально вивчені проблеми фундаменталізації економічної освіти (Г. Дутка), інтегративної підготовки майбутніх економістів (Є. Іванченко), підготовки до використання інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів (Т. Коваль); управлінської підготовки (Н. Волкова), організації науково-дослідної роботи (О. Джеджера) та самостійної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх економістів (С. Кустовський) та ін.

Науковці одностайні в тому, що одним із завдань оновлення системи вищої освіти повинна стати актуалізація особистісних якостей майбутніх економістів, підвищення їхнього культурного, професійного й інтелектуального рівня. Однак, проаналізувавши психологічну та педагогічну літературу, ми змушені вказати, що проблема розвитку інтелектуальної культури економістів у процесі фахової підготовки ще недостатньо вивчена.

Недостатня увага до феномену інтелектуальної культури майбутнього економіста призводить не лише до гальмування економічного розвитку нашої держави, а й зумовлює певні суперечності в професійній економічній освіті між:

- інтелектуалізацією економічної сфери та рівнем інтелектуального розвитку студентів економічних спеціальностей;
- швидкими темпами впровадження новітніх інтелектуальних технологій прийняття економічних рішень і готовністю майбутніх економістів до їх використання;
- залежністю економічного процвітання держави від інтелектуального потенціалу нації та недостатньою увагою викладачів економічних ВНЗ до формування інтелектуальної культури майбутніх економістів.

Необхідність формування національної інтелектуальної еліти, розвитку інтелектуальної культури майбутніх економістів і наявність невідповідності її рівня зростаючим вимогам сучасного суспільства зумовили вибір теми дисертаційного

дослідження: **„Педагогічні умови формування інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки”.**

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, тематики експериментального дослідження всеукраїнського рівня „Формування інтелектуальної культури особистості у межах навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу” (наказ МОН України № 271 від 06.04.2006 р.), згідно з планом науково-дослідних робіт Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ) в межах теми „Теоретичні та методичні основи впровадження нових інформаційних технологій у навчально-виховному процесі” (РК №0100U005521), Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ за темою „Розробка та впровадження інформаційних методів у розвиток творчих здібностей студентів економічних спеціальностей” (РК № 0102U007009).

Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 2 від 20.09.2006 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 27.02.2007 р.).

Мета дослідження: визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей.

Гіпотеза дослідження: формування інтелектуальної культури майбутніх економістів буде ефективним за умов забезпечення мотивації студентів економічних спеціальностей до інтелектуальної діяльності; розв’язування нестандартних творчих фахових завдань і проблемних ситуацій для формування сучасного економічного мислення; організації самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів; проведення інтелектуальних ігор та змагань, спрямованих на розвиток інтелектуальної культури.

Для досягнення мети та для перевірки гіпотези відповідно до об’єкту та предмету дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. З’ясувати вимоги до професійної підготовки майбутніх економістів, що диктуються процесами інтелектуалізації економічної галузі.
2. На основі аналізу педагогічної та психологічної літератури з’ясувати характеристичні ознаки інтелектуальної культури особистості та основні чинники її формування.
3. Визначити структуру інтелектуальної культури майбутніх економістів, критерії, показники та рівні її сформованості.
4. Експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов формування інтелектуальної культури майбутніх фахівців економічного профілю та підготувати методичні рекомендації щодо виконання практичних і лабораторних робіт з дисциплін „Економетрія” та „Економіко-математичне моделювання” відповідно.

Об’єкт дослідження: фахова підготовка студентів економічних спеціальностей.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування інтелектуальної культури майбутніх економістів.

Вирішення поставлених завдань і перевірка гіпотези здійснювалися за допомогою комплексу **методів дослідження**: теоретичного аналізу та синтезу відповідної інформації з філософської, психологічної і педагогічної літератури з метою з'ясування основник характеристик феномену інтелектуальної культури; формувального експерименту для визначення ефективних педагогічних умов організації дослідної роботи; математичних методів обробки числових даних.

Експериментальна база дослідження – Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Українська академія бізнесу та підприємництва, Житомирський національний агроекологічний університет, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут", Красноармійський індустріальний інститут Донецького національного технічного університету.

Методологічною основою дослідження є філософські та психолого-педагогічні ідеї, що відображають сучасні уявлення про сутність інтелектуальної культури особистості, форми та механізми інтелектуальної активності; основні концепції економічної освіти; принципи застосування інноваційних педагогічних технологій у ВНЗ; положення щодо використання активних методів навчання. В основу дослідження були покладені особистісний, діяльнісний та системний підходи до навчально-виховного процесу у вищій школі.

Теоретичною основою роботи є філософські (М. Верніков, С. Возняк, В. Петрушенко, Е. Семенюк, О. Сичивиця), соціологічні (М. Вебер, Г. Ожупко), психологічні (Д. Богоявленська, А. Брудний, А. Виноградов, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, В. Крамаренко, Н. Тализіна, Ж. Піаже, М. Смульсон, Р. Стернберг) та педагогічні (Н. Головіна, Л. Засєкіна, І. Зязюн, В. Кремень, І. Козловська, С. Лазаревський) ідеї інтелектуального розвитку особистості (М. Махмутов, М. Смульсон, Р. Стернберг, М. Холодна, Л. Шавініна та ін.) та формування інтелектуальної культури учнів і студентів (І. Захарова, В. Іванова, Д. Крюкова, В. Марігодов, О. Митник, К. Недялкова, Д. Тюріна та ін.); теоретичні підходи до структурування змісту професійної економічної освіти (Г. Дутка, Л. Нічуговська, Т. Поясок, Д. Тюріна, О. Філіпов та ін.) та практичний досвід підготовки економістів (Л. Гусак, М. Свіржевський, О. Смілянець, К. Рум'янцева, Л. Чепурда, Л. Чижевська та ін.).

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження:

- *вперше* інтелектуальна культура фахівця розглядається як характеристика не лише пізнавальної, а й професійно-діяльнісної сфери особистості майбутнього економіста; визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, операційний), показники, рівні та педагогічні умови формування інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей (забезпечення мотивації студентів економічних спеціальностей до інтелектуальної діяльності; розв'язування нестандартних творчих фахових завдань і проблемних ситуацій для формування сучасного економічного мислення; організації самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів;

проведення інтелектуальних ігор та змагань, спрямованих на розвиток інтелектуальної культури);

- *уточнено* поняття інтелектуальний потенціал студента, інтелектуальна культура майбутніх економістів;

- *подальшого розвитку набули* положення щодо створення інтелектуально-творчого навчального середовища в економічному ВНЗ; зміст, методи й форми упровадження інтелектуальних ігор і змагань у навчальний процес економічного ВНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що опубліковано посібник „Інтелектуальна культура економіста" для викладачів і студентів економічних ВНЗ, розроблено методичні вказівки до виконання практичних робіт з дисципліни „Економетрія" та методичні рекомендації і завдання для проведення лабораторних занять з дисципліни „Економіко-математичне моделювання", адаптовано методику визначення рівня практичного інтелекту майбутніх економістів; розроблено низку економічних інтелектуальних ігор і конкурсів.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (довідка № 01-27/3174-1 від 03.11.2010), Української академії бізнесу та підприємництва (довідка № 040/01-26 від 22.10.2010 р.), Житомирського національного агроекологічного університету (довідка № 1115 від 18.06.2010 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1284 від 14.10.2010 р.), Національного технічного університету „Харківський політехнічний інститут" (довідка № 9/56 від 15.10.2010 р.), Красноармійський індустріальний інститут Донецького національного технічного університету (довідка № 1-2/388/1 від 11.10.2010 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалась на міжнародних науково-практичних конференціях „The Science: theory and practice" (Prague, Dnepropetrovsk, Belgorod, 2005), „Сучасний стан і тенденції розвитку економіки регіонів в контексті євроінтеграційних процесів" (Ялта-Вінниця, 2007), „Євроатлантична інтеграція України: можливості та перспективи" (Вінниця, 2008), „Викладач і студент: суб'єкт-суб'єктивні відносини" (Черкаси, 2008), „Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми" (Вінниця, 2010), „Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми" (Київ-Вінниця, 2010), „Современные инновационные образовательные технологии, как фактор модернизации высшей школы" (Архангельськ, 2010); міжнародних науково-методичних конференціях „Розвиток духовності та професіоналізму в умовах глобалізації" (Київ, Вінниця, 2008), „Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах" (Київ-Вінниця, 2009); всеукраїнських науково-практичних конференціях „Пріоритети економічного розвитку України: історія та сьогодення" (Вінниця, 2007), „Дидактичні умови загальноосвітньої підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів" (Львів, 2010); науково-практичній конференції „Ринок: проблеми освіти і практики" (Вінниця, 2005); наукових семінарах кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем Вінницького торговельно-

економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, 2005-2010).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 18 публікаціях автора (9 одноосібних), з них 7 – у фахових виданнях з переліку ВАК України, 2 тез і 6 статей – у матеріалах конференцій, 2 брошури з методичними рекомендаціями, 1 навчальний посібник.

Особистий внесок дисертанта в працях, написаних у співавторстві, з В. Ярмоленком і Н. Поліщук полягає у визначенні основних характеристик і складових інтелектуальної культури економіста, критеріїв, показників і рівнів її розвитку, педагогічних умов формування в студентів у процесі навчання в економічному ВНЗ. Тексти статей, написаних у співавторстві з В. Ярмоленком, Н. Поліщук, Н. Кардаш і Г. Рудоміним, в дисертації не дублюються.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 247 назв, з них 26 іноземною мовою, 14 додатків на 56 сторінках. У роботі містяться 11 рисунків на 5 сторінках, 18 таблиць на 9 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 210 сторінках тексту, загальний обсяг дисертації – 287 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми дослідження, визначено його мету, гіпотезу, об’єкт, предмет, завдання і методи дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі – **„Формування інтелектуальної культури майбутнього економіста як педагогічна проблема”** – розкрита суть інтелектуалізації економічної сфери як передумови реформування економічної професійної освіти, інтелектуальні технології та інтелектуальна власність визначаються як могутні важелі розвитку економіки та системи економічної освіти, здійснено історико-дефінітивний аналіз інтелектуальної культури економіста, визначено її компоненти, критерії, показники та рівні, вказано на зв’язок інтелектуальної культури економіста з розвитком його економічного мислення.

Основним типом інтелектуальної діяльності фахівців інформаційного суспільства, як прогнозують науковці, буде проектування, моделювання і прогнозування. З огляду на це, ускладнюються критерії інтелектуальної культури інформаційної епохи. Процеси інформатизації суспільства загострили проблему соціального інтелекту – порівняно стійкої форми спільної розумової діяльності людей, що визначає рівень їхньої спільної творчості, прийняття та реалізації рішень. В інформаційному суспільстві соціальний інтелект – це відкрита система інформаційної взаємодії, рівень функціонування і віддачі якої визначається не стільки індивідуальними здібностями людей, скільки інтелектуальними комунікаціями між ними.

Основною ознакою сучасного економічного життя є пріоритетне значення інформаційних потоків і розгортання глобальних інформаційних мереж. З появою комп’ютерних мереж замість роз’єднано працюючих виконавців виникає те, що іноді називають „розподіленим штучним інтелектом”. У межах такої організації фахівці, які знаходяться на своїх робочих місцях, працюють разом в інформаційному полі,

взаємодіючи між собою за допомогою комп'ютерів. Саме на використанні комп'ютерних програм базується застосування систем інтелектуальної підтримки прийняття рішень для менеджерів вищої ланки.

Потужним засобом активізації та інтенсифікації інтелектуальної діяльності в сфері економіки стали технології інтелектуальних обчислень або інтелектуального аналізу даних, які наразі переживають свій розквіт. Наразі відбувається стрімке зростання кількості програмних продуктів, що використовують нові технології, а також типів задач, де їх застосування надає значного економічного ефекту. Очевидно, що в сучасних умовах ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва та соціально-економічний прогрес залежать від ефективності професійної освіти майбутніх фахівців і підготовки їх до активної інтелектуальної діяльності. Це потребує розвитку в майбутніх фахівців високого рівня інтелектуальної культури, що в нинішніх умовах є необхідною передумовою економічного, політичного і соціального розвитку будь-якого суспільства.

Проблеми інтелектуальної культури досліджуються нині філософами, психологами, соціологами, педагогами і навіть математиками та кібернетиками. У філософії інтелектуальна культура вважається складовою частиною духовної культури людства (Ю. Занік), умовою розвитку сучасного суспільства (М. Верников). Психологи пов'язують це поняття з інтелектуальними вміннями (Д. Богоявленська, С. Лазаревський, Н. Менчинська, Н. Тализіна, І. Якиманська), педагоги – із загальнонавчальними інтелектуальними вміннями (Ю. Бабанський, В. Паламарчук, О. Савченко), математики – з уміннями розв'язувати складні завдання (І. Захарова, Є. Лодатко, К. Недялкова, О. Смірнова), кібернетиків цікавлять проблеми штучного інтелекту (В. Глушков, Е. Хант).

Отже, інтелектуальна культура трактується з різних позицій, але загальним у змісті цього поняття є те, що це потенційна властивість людини до вирішення складних інтелектуальних завдань на основі наявних знань і вмінь і до здобування нових знань. Вирішення складних інтелектуальних завдань передбачає здібність до аналізу, синтезу, асоціації, екстраполяції, а також наявність образного нелінійного мислення. Сучасні науковці (Д. Богоявленська, З. Калмикова та ін.) пов'язують інтелектуальну культуру з продуктивністю, під якою розуміється, насамперед, якість, темп роботи, її обсяг в одиницю часу, гнучкість у переключенні на нові способи і прийоми роботи, міцність збереження засвоєного матеріалу, відсутність напруги і втоми впродовж тривалого періоду, задоволеність результатом інтелектуальної праці. Інтелектуальні властивості, які лежать в основі інтелектуальної культури, розглядаються дослідниками як її компоненти. У той самий час інтелектуальна культура характеризується і певними показниками, що співвідносяться з продуктивністю діяльності.

Люди з розвиненою інтелектуальною культурою складають інтелектуальний потенціал суспільства. До ключових питань, без розв'язання яких на державному рівні неможливий розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, науковці відносять створення сприятливих можливостей розвитку студентської молоді. У сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях (Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Рибалка, С. Сисоєва та ін.) підкреслюється особливе значення

розвиненості інтелекту та креативних здібностей майбутнього фахівця як складових його професійної підготовки. Йдеться про здатність самостійно здобувати знання, узагальнювати їх за допомогою аналізу, порівняння, синтезу; оволодіння вміннями конкретизації, узагальнення, систематизації, класифікації, моделювання, висування гіпотез і розробки методів їхнього використання в роботі; здібностей до категоризації і перенесення знань; впровадження нового, більш загального знання у свій професійно-творчий особистісний досвід для його вдосконалення. Психологи та педагоги одностайні в тому, що основну роль в інтелектуальному розвитку особистості відіграє навчання (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Н. Менчинська) та активна інтелектуальна діяльність (І. Лернер, Є. Моносзон, І. Огородников, М. Скаткін).

Узагальнюючи наявні дослідження з проблеми, робимо висновок, що інтелектуальна культура – це системна категорія, яка охоплює такі складові: 1) достатньо високий рівень світогляду (інтелектуальні знання); 2) високий рівень творчих здібностей особистості, її творчого потенціалу (інтелектуальні вміння); 3) специфічний, максимально продуктивний у творчому відношенні тип мислення – нетривіальний, гнучкий, мобільний, не догматичний, який можна визначити як діалектичний тип мислення, що функціонує відповідно до законів формальної і діалектичної логіки (інтелектуальна активність); 4) практична діяльність у всьому її різноманітті як кінцева сфера застосування, реалізації людських інтелектуальних сил (інтелектуальна продуктивність).

Зазначені компоненти мають ієрархічну структуру. Розвиток кожного наступного залежить від рівня розвитку попереднього. Інтелектуальні вміння передбачають застосування знань на практиці, інтелектуальна активність залежить від наявних знань та інтелектуальних умінь. Перетворюючись на особисте надбання, знання та вміння стають інтелектуальним потенціалом студента, сприяючи розвитку здібностей до певного виду діяльності. Тому робимо висновок, що інтелектуальна продуктивність визначається готовністю до інтелектуальної діяльності, тобто інтелектуальною активністю. Формування інтелектуальної культури є обов’язковою умовою існування людини в інформаційному суспільстві, а тому, з огляду ще й на економічну кризу, є необхідним елементом професійної економічної освіти.

Під *інтелектуальною культурою студентів економічних спеціальностей* розуміємо ієрархічну систему знань, умінь і здібностей, що дозволяють майбутньому економісту на основі аналізу, синтезу, порівняння, моделювання та прогнозування здійснювати активну й продуктивну інтелектуальну діяльність, спрямовану на вирішення складних економічних завдань.

У другому розділі – **„Педагогічні умови розвитку інтелектуальної культури майбутніх економістів”** – обґрунтовано та описано умови формування інтелектуальної культури майбутнього фахівця економічної галузі, до яких віднесено такі: створення інтелектуально-творчого навчального середовища для забезпечення мотивації студентів економічних спеціальностей до інтелектуальної діяльності; розв’язування нестандартних творчих фахових завдань і проблемних ситуацій для формування сучасного економічного мислення; організація самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів як чинника розвитку

інтелектуальної активності; проведення інтелектуальних ігор та змагань, спрямованих на розвиток інтелектуальної культури майбутніх економістів.

Оскільки інтелектуальна культура найбільше виявляється в процесі творчої діяльності й контактуванні з іншими людьми, особливо в критичних, нестандартних умовах, то стратегічним напрямом її формування в студентів економічних спеціальностей ми обрали створення у ВНЗ відповідного навчального середовища на основі впровадження інноваційних педагогічних технологій, зокрема й інформаційних, спрямованих на підготовку фахівця, здатного до самоосвіти, стратегічного мислення, інтелектуального самовдосконалення, творчої інтелектуальної діяльності.

Необхідною умовою і першим етапом формування інтелектуальної культури майбутніх економістів вважаємо забезпечення інтелектуально-спонукального мотиву в структурі мотивації інтелектуальної діяльності. Засоби його формування такі: зміст навчального матеріалу, методи його подання, середовище організації розумової діяльності, створення позитивних емоцій. З метою якнайбільшої мотивації до інтелектуальної діяльності зміст навчальних дисциплін кожного року оновлюється з урахуванням змін, що відбуваються в економіці і суспільстві. Під час викладання кожної теми звертається увага на особистісну і професійну значущість навчальної інформації. Для активізації інтелектуальної діяльності викладачами експериментальних груп використовувались інтерактивні технології навчання (дискусії, інтелектуальні ігри, змагання та ін.).

Основне завдання економічної освіти на нинішньому етапі розвитку суспільства – сформувати фахівця-професіонала, який раніше, глибше й далі за інших бачить, що необхідно зробити, знає, як це здійснити і швидше береться до справи. Для цього навчальне середовище має забезпечувати різноманітні мотиваційні, організаційні, соціально-психологічні, дидактичні, технічні й технологічні умови. В процесі дослідження було враховано, що ефективному вдосконаленню інтелектуальних знань можуть сприяти активні розумові дії та операції, які можна стимулювати постановкою проблемних запитань і завдань, розв’язуванням нестандартних задач, організацією самостійного пошуку в розв’язуванні практичних інтелектуальних завдань.

Багатогранність економічних ситуацій вимагає від студента переосмислення теоретичних знань, вміння перекладати їх на мову практичних дій, знаходити якомога ефективніші засоби вирішення економічних завдань. Тому ми особливу увагу приділяли пошуку шляхів і засобів, які збагачують творчий потенціал особистості фахівця в сфері його професійної діяльності. Наша практика підтвердила, що інтелектуальні вміння та навички студентів найбільшою мірою проявляються під час вивчення дисципліни „Економіко-математичне моделювання”, методичні рекомендації до вивчення якої розроблені автором із співавторами. Одним із ефективних прийомів був також ситуаційний аналіз компаній на предмет визначення основної причини їх краху або значних збитків.

Результати нашої практики засвідчують, що використання на заняттях різних пізнавальних нестандартних і творчих фахових задач з економічним змістом сприяє не лише підвищенню якості знань, реалізації та розвитку творчих якостей, а й

розширенню у студентів економічного світогляду, розвитку творчого економічного мислення, значному підвищенню інтелектуальної активності.

Особливо значний вплив на розвиток інтелектуальної культури, як показало дослідження, здійснюють такі види інтелектуальної діяльності як самостійна навчально-пізнавальна і науково-дослідна робота (НДР). Оскільки в умовах ринкової економіки наука стає найважливішою умовою економічного розвитку України, то є очевидною роль НДР студентів у розвитку їхньої інтелектуальної культури, як найважливішої складової професійної культури сучасного економіста. Тому система освіти потребує навчання методам мислення і способам наукової діяльності. У нашій практиці ми виходили з того, що інтелектуальний рівень людини оцінюється не тільки знаннями й уміннями, а більшою мірою, здатністю творчого вирішення завдань.

Важливою умовою формування інтелектуальної культури можна вважати систему методологічних знань і досвіду мислення. Основною функцією методологічних знань у науковій діяльності виступає розвиток потенціалу до аналізу і синтезу, доведення і спростування, обґрунтування знань, постановки і пошуку розв'язку задач, ведення дискусій, формулювання чи перевірки гіпотез. Науково-дослідницький підхід у нашій практиці передбачав залучення студентів до пошукової діяльності на різних її етапах: знаходження проблеми, формулювання гіпотези, пошук способів доведення, формулювання висновків.

Основними завданнями НДР майбутніх економістів у нашій практиці було вибрано такі: оволодіння студентами науковими методами пізнання і застосування їх для поглибленого і творчого засвоєння навчального матеріалу; вивчення методології наукових досліджень та застосування її у підприємницькій діяльності; набуття практичних навичок у застосуванні наукових методів (зокрема моделювання) під час розв'язування економічних завдань; впровадження досягнень науково-технічного прогресу в практику підприємницької діяльності; розвиток самодисципліни, організованості, навичок планомірної систематичної роботи; розширення професійного і культурного світогляду; розвиток інтересу до економіко-дослідницької роботи і з'ясування її суспільної значимості; оволодіння методами використання ІКТ у дослідницькій і виробничій сферах; освоєння сучасних методів експериментального дослідження; набуття навичок роботи з інформацією та прилюдних виступів.

Дослідження підтвердило, що науково-дослідна робота студентів є важливим чинником удосконалення теоретичної, загально-професійної і спеціальної підготовки майбутніх фахівців з економіки, оскільки в процесі наукового пошуку формуються знання, вміння та навички з вивчення та розв'язання реальних проблем економіки, відбувається всебічний інтелектуальний розвиток особистості, формуються світоглядні позиції.

До умов, що сприяють або перешкоджають розвитку інтелектуальної культури, відносяться соціально-психологічні характеристики колективу та його організаційної культури, серед яких основними є такі: характер взаємин, соціально-психологічний клімат, рівень розвитку колективу, традиції і т. ін. Для максимально можливого відтворення соціально-психологічного клімату, в якому доведеться працювати

майбутньому економісту, викладачі організовували інтелектуальні ігри та змагання, пам'ятаючи, що гра створює умови для розвитку вищих інтелектуальних функцій. Інтелектуальні ігри об'єднують у собі риси як ігрової, так і навчальної діяльності – вони розвивають теоретичне мислення, вимагаючи формулювання понять, виконання основних розумових операцій.

У третьому розділі – **„Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей"** – описані методика організації та структура експерименту, методики психолого-педагогічної діагностики та результати сформованості інтелектуальної культури.

Експериментально-дослідна робота здійснювалася впродовж 2005-2010 років. У кожному ВНЗ, де здійснювався експеримент, вибирались контрольні та експериментальні групи. Для забезпечення достовірності результатів експерименту кожного разу експериментальною групою з першокурсників обиралась та, де середній коефіцієнт інтелекту був меншим. В експерименті брали участь 426 студентів, з яких 216 – в експериментальних і 210 – у контрольних групах. До експериментально-дослідної роботи були залучені також 18 викладачів циклів дисциплін природничо-математичної, загальноекономічної та спеціальної практичної підготовки і 12 експертів з числа викладачів, які не брали участі в експерименті. Для виключення упередженого ставлення та забезпечення об'єктивності експерта не повідомляли, яка з груп є експериментальною.

Були визначені інноваційні методичні підходи до організації інтелектуальної діяльності студентів. Послідовність їх реалізації була такою: діагностування особистісної готовності студентів до одержання знань; знайомство майбутніх економістів з проблемами економіки країни; навчання алгоритмам окремих інтелектуальних дій; забезпечення ситуації вибору для виконання творчих робіт; залучення студентів до виконання науково-дослідних робіт; різнорівневе оцінювання результатів інтелектуальної діяльності; поєднання навчання під час занять із самоосвітою; оцінювання результатів інтелектуальної діяльності (інтелектуального продукту).

На початковому етапі дослідження визначали рівень сформованості та структуру інтелекту в студентів за тестами Р. Амтхауера. Дослідження показало, що в переважної більшості студентів найнижчими виявились практичне мислення, здатність до розв'язування формалізованих проблем, конструктивність теоретичних і практичних здібностей. В окремих студентів спостерігались дуже низькі значення теоретичного та індуктивного мислення, обчислювальних навичок, а в інших – аналітико-синтетичного мислення, здатності комбінувати.

Аналіз професійних якостей, що необхідні сучасному економісту, та одержані результати тестування дозволили зробити висновок, що в процесі фахової підготовки найбільш доцільно розвивати саме практичний інтелект студентів. Тому було вирішено експериментально-дослідну роботу здійснювати переважно під час вивчення циклу дисциплін природничо-математичної та професійно практичної підготовки. За результатами анкетування і бесід зі студентами викладачі економічних дисциплін намагалися максимально враховувати індивідуальні нахили й здібності

студентів, упроваджуючи в практику особистісно-орієнтований підхід і створюючи відповідне інтелектуально-творче середовище.

Для визначення рівня інтелектуальних знань, умінь та навичок, яких студенти набули впродовж професійної підготовки, їх тестували на виявлення загальних здібностей. Використовувались тести Г. Айзенка, Р. Амтхауера, Р. Кеттела, Д. Векслера, Д. Равена та ін. Рівень *інтелектуальних знань* визначали також, враховуючи успішність студентів під час складання іспитів із циклів дисциплін природничо-наукової та загальноекономічної підготовки. За допомогою методів математичної статистики було з'ясовано, що успішність в експериментальних групах істотно відрізняється від успішності в контрольних групах. Сформованість *інтелектуальних умінь* визначали, враховуючи, що вони мають таку структуру: 1. Аналіз і синтез. 2. Порівняння, аналогія. 3. Узагальнення та класифікація. 4. Аргументація. 5. Постановка проблем і розв'язування задач. 6. Моделювання. Кожне із шести названих інтелектуальних умінь, як показали наші спостереження, найкраще розвивається під час вивчення дисциплін циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки. Проте традиційні форми навчання не забезпечують такий розвиток повною мірою, а традиційні форми контролю не дають змоги виявити й оцінити інтелектуальні вміння. У нашій практиці для розвитку та діагностики таких умінь використовувались ділові інтелектуальні ігри, розв'язування ситуаційних вправ, інтелектуальні конкурси і змагання. Для порівняння з інтелектуальними вміннями студентів контрольних груп їх також залучали до інтелектуальних конкурсів і змагань на завершальному етапі експерименту.

Наступним компонентом інтелектуальної культури є *інтелектуальна активність***.** Саме інтелектуальна активність забезпечує інтелектуальний розвиток майбутнього фахівця. Для неї характерна не лише потреба вирішувати пізнавальні завдання, а й необхідність застосовувати одержані знання на практиці, тобто здійснювати активну інтелектуальну діяльність. Інтелектуальна активність – це найважливіший особистісний чинник, що визначає перебіг і результати навчальної та майбутньої професійної діяльності. В той самий час інтелектуальну активність можна розглядати і як спеціальне завдання в сучасній системі професійної освіти, оскільки працедавці пред'являють нині підвищені вимоги до інтелектуальної активності фахівця будь-якого профілю. Тому психологічна підготовленість молодої людини до інтелектуальної діяльності є одним із основних результатів роботи ВНЗ.

Для оцінювання інтелектуальної активності як показника готовності до інтелектуальної діяльності використовувалась батарея з дев'яти тестів. Результати тестування представлялись набором із 9 оцінок, на основі яких формували профіль інтелектуальної активності. Кожен тест є адекватним пізнавальним завданням практичного характеру, для вирішення якого необхідні певні розумові дії, активізація уваги, пам'яті, уявного конструювання і т. ін. Було з'ясовано, що компоненти інтелектуальної активності змінюються впродовж навчання у ВНЗ, але нерівномірно: одні показники поліпшуються більшою мірою, інші – меншою. Проте, як показали вимірювання, загальна динаміка розвитку інтелектуальної активності, яку ми

вважаємо основним критерієм якості професійної освіти, в експериментальних групах виявилась інтенсивнішою.

Для визначення числового значення *інтелектуальної продуктивності* як показника готовності саме до інтелектуальної економічної діяльності, був використаний модифікований варіант методики практичного інтелекту Р. Стернберга. Студентам пропонувалися практичні завдання економічного змісту, пов'язані з реаліями сучасної економіки. Максимальна кількість балів, що свідчить про високий рівень практичного інтелекту, становила 40 балів. За результатами оцінювання бали розподілилися в контрольних групах між 5 і 28, а в експериментальних – між 9 і 37, що свідчить про кращу готовність студентів експериментальних груп до інтелектуальної економічної діяльності.

Для визначення та порівняння рівнів інтелектуальної культури студентів контрольних та експериментальних груп за критеріями (мотиваційний, когнітивний, операційний) користувались відповідними показниками. Кожний із показників оцінювався за п'ятибальною шкалою. Оцінки виставлялись експертами, та визначалось їх середнє значення. Оскільки всього показників визначено 24, то максимальною могла б бути сума 120 балів, зокрема 40 за кожним із трьох критеріїв. Результати оцінювання представлені на рис. 1.

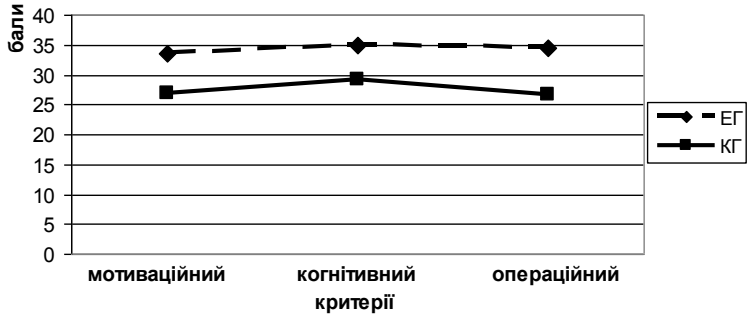

Рис. 1. Розподіл сумарних значень показників інтелектуальної культури за критеріями

Аналіз результатів показав, що найбільшою є сума показників за когнітивним критерієм в обох типах груп, а щодо мотиваційного та операційного, то маємо розбіжності. У контрольних групах більше значення за мотиваційним, ніж за операційним критерієм, а в експериментальних – навпаки. Для підтвердження невипадковості розходжень показників у КГ та ЕГ визначався критерій істотності відмінностей (критерій згоди). Результати обчислень дали значення критерію $t_\phi \approx 4{,}739 > 3$, яке свідчить, що відмінність показників в КГ та ЕГ істотна. Це дає підстави вважати, що на формування інтелектуальної культури майбутніх економістів значною мірою впливає експериментальна методика.

На основі експертних оцінок, анкетування і тестування визначені рівні інтелектуальної культури майбутнього економіста за такою схемою:

Низький рівень та нижче середнього (пасивний рівень) – студент не розуміє цінності знань для власного вдосконалення та для майбутньої професійної діяльності; погано відтворює одержані на лекціях знання; не завжди прагне знайти додаткову і погано уявляє, яку саме інформацію треба знайти; не знає, де шукати необхідну інформацію; погано володіє інтелектуальними вміннями; не вміє розв'язувати стандартні інтелектуальні завдання.

Середній рівень та вище середнього (продуктивний рівень) – студент розуміє цінність інтелектуальних знань і вмінь для власного вдосконалення та для майбутньої професійної діяльності; уявляє, яку інформацію потрібно шукати для виконання інтелектуальних завдань; вміє розв'язувати стандартні інтелектуальні завдання; має низьку інтелектуальну активність; не прагне до створення власних інтелектуальних продуктів.

Високий рівень (евристичний) – студент розуміє цінність інтелектуальних знань і вмінь для власного вдосконалення та для майбутньої професійної діяльності; чітко знає, яку саме інформацію і де треба шукати для виконання інтелектуальних завдань; вміє розв'язувати стандартні інтелектуальні завдання; має середню інтелектуальну активність; прагне до створення власних інтелектуальних продуктів, але має низький або середній рівень інтелектуальної продуктивності.

Творчий рівень – студент розуміє цінність інтелектуальних знань і вмінь для власного вдосконалення та для майбутньої професійної діяльності; чітко знає, яку саме інформацію і де треба шукати для виконання інтелектуальних завдань; вміє розв'язувати нестандартні інтелектуальні завдання; має високу інтелектуальну активність; готовий до створення власних інтелектуальних продуктів, має високий рівень інтелектуальної продуктивності.

Виявилось, що в контрольних групах рівень інтелектуальної культури вищий середнього, а в експериментальних – високий. Проте в експериментальних групах 16,8% студентів показали творчий рівень інтелектуальної культури, в той час як у контрольних групах цей показник становив лише 8,3%.

ВИСНОВКИ

1. В економіці постіндустріального суспільства діяльність, пов'язана з виробництвом, зберіганням, передаванням і використанням знань, набуває все більш істотного значення, а інтелектуальні продукти й послуги займають все більш значне місце на міжнародних ринках. Тому сучасне суспільство зацікавлене в адекватному оцінюванні, найбільш повному розвитку та реалізації інтелектуальних здібностей фахівців економічної галузі, в якнайширшому використанні інтелектуального потенціалу нації, який складають люди з розвиненою інтелектуальною культурою.

Значні зміни відбуваються в економіці, зокрема: впровадження інноваційних моделей розвитку на основі використання інтелектуальної діяльності, зростання ролі інтелектуальної власності, розширення сфери інтелектуальних послуг. Зазначені зміни зумовили те, що до своїх фахівців економічна галузь висуває низку нових вимог: здатність бачити проблеми, виявляти ініціативу щодо їх розв'язання; наявність аналітичного й критичного мислення; розвиненість стратегічного мислення; вміння досліджувати процеси, приймати ефективні рішення, застосовуючи інформаційні технології, здатність до самонавчання. Такі якості формуються в процесі професійної освіти. Тому підвищення вимог до інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей є об'єктивною необхідністю і визначається сьогоднішнім рівнем розвитку суспільних відносин, ступенем зрілості нашого суспільства.

2. Аналіз педагогічної та психологічної літератури дав змогу з'ясувати характеристичні ознаки інтелектуальної культури особистості та педагогічні умови її

формування. Розглянувши поняття „інтелект” як базове у нашому дослідженні, дослідивши його взаємозв’язок з іншими розумовими процесами та мотивацією до інтелектуальної діяльності, а також проаналізувавши різні підходи щодо розуміння поняття „інтелектуальна культура особистості”, ми визначили, що: інтелектуальна культура людини є одним із основних показників її готовності до навчання, до освоєння знань в умовах певної конкретної освітньої системи; це потенційна властивість людини, що виявляється в різних умовах її життєдіяльності; показник підготовленості психіки до швидкого її розвитку у визначеному напрямі, у визначеній сфері знань, умінь; це обсяг і якість знань, якими володіє людина; готовність до переходу на нові рівні розумового розвитку. Характерні ознаки інтелектуальної культури – темпи просування в освоєнні знань і формуванні вмінь; легкість цього освоєння (відсутність напруги, втоми, наявність почуття задоволення від засвоєння знань); гнучкість у переключенні на нові способи і прийоми роботи; міцність збереження засвоєного матеріалу; наполегливість у досягненні поставленої мети. Здатність продумати, змоделювати подумки якусь подію або явище визначає глибину і досконалість інтелектуальної культури особистості.

Під *інтелектуальною культурою студентів економічних спеціальностей* розуміємо ієрархічну систему знань, умінь і здібностей, що дозволяють майбутньому економісту на основі аналізу, синтезу, порівняння, моделювання та прогнозування здійснювати активну й продуктивну інтелектуальну діяльність, спрямовану на вирішення складних економічних завдань.

3. Феномен інтелектуальної культури включає особистісну (активне ставлення особистості до своїх інтелектуальних можливостей, що передбачає прагнення до самовдосконалення, творчого використання інтелектуальних здібностей), змістову (певний запас знань) та операційну (здатність долати досягнуті вершини, ставити нові цілі, творчо розв’язувати проблеми) складові. Тому були визначені відповідні критерії сформованості інтелектуальної культури майбутніх економістів: мотиваційний, когнітивний, операційний.

Рівень інтелектуальної культури фахівця в сфері економіки визначається тим, як він реалізує в своєму житті такі напрями інтелектуальної діяльності: реалізація власних інтелектуальних здібностей і нахилів; прагнення професійного успіху; вироблення навичок самостійного засвоєння нових знань та умінь; усвідомлення реального економічного становища в країні; постановка проблем, висунення нових цілей; визначення методів і засобів досягнення цілей; практична інтелектуальна діяльність з реалізації намічених цілей; загальнонавчальні вміння, навички самостійної інтелектуальної діяльності, уміння розв’язувати нестандартні завдання.

З огляду на все сказане, до компонентів інтелектуальної культури майбутнього фахівця віднесено: інтелектуальні знання; інтелектуальні вміння; інтелектуальну активність; інтелектуальну продуктивність. Зазначені компоненти мають ієрархічну структуру. Розвиток кожного наступного залежить від рівня розвитку попереднього. Інтелектуальні вміння передбачають застосування знань на практиці, інтелектуальна активність залежить від наявних знань та інтелектуальних умінь, інтелектуальна продуктивність визначається готовністю до інтелектуальної діяльності, тобто інтелектуальною активністю.

На основі експертних оцінок, анкетування і тестування було визначено рівні інтелектуальної культури майбутнього економіста (пасивний, продуктивний, евристичний, творчий). Доведено, що інтелектуальна культура майбутнього економіста формується на основі досвіду творчої інтелектуальної діяльності, яка відкриває широкі можливості для самовдосконалення і самореалізації, свободи вибору дій, цілей і способів їх досягнень. До того ж, інтелектуальна культура логічно вбудовується в загальну та професійну культуру.

Методами математичної статистики підтверджено, що інтелектуальні вміння (аналіз і синтез, порівняння та аналогія, узагальнення та класифікація, аргументація, постановка проблем і розв'язування задач, моделювання) студентів в експериментальних групах істотно відрізняються від інтелектуальних умінь студентів у контрольних групах. Порівняльний аналіз числових значень показників інтелектуальної культури показав, що за всіма критеріями (мотиваційним, когнітивним, операційним) сумарні значення показників інтелектуальної культури майбутніх економістів в експериментальних групах значно переважають відповідні значення в контрольних групах. Обчислення критерію згоди підтвердило, що така відмінність не випадкова, а зумовлена проведеною експериментально-дослідною роботою.

4. Дослідження показало, що основним чинником, який сприяє найбільш ефективному формуванню інтелектуальної культури, є стимулювання інтелектуальної активності студентів. Забезпечити функціонування такого чинника можна за дотримання певних педагогічних умов, до яких відносимо: створення в студентів мотивації до інтелектуальної діяльності; розв'язування нестандартних творчих задач і проблемних ситуацій для розвитку творчого економічного мислення; організація самостійної творчої навчально-пізнавальної та науково-дослідної роботи як чинника розвитку інтелектуальної активності; розв'язування професійно-інтелектуальних вправ і аналіз проблемно-практичних ситуацій для розвитку інтелектуальної продуктивності; організація інтелектуальних ігор і змагань для розвитку інтелектуальної культури майбутніх економістів.

За результатами експерименту виявилось, що сумарний числовий показник із 120 максимально можливих балів у контрольних групах становить 82,5 балів, тобто спостерігається рівень інтелектуальної культури, вищий середнього, а в експериментальних групах, де показник становить 102,9, маємо високий рівень інтелектуальної культури. Проте в експериментальних групах 16,8% студентів показали творчий рівень інтелектуальної культури, в той час як у контрольних групах цей показник становив лише 8,3%. Методами математичної статистики доведено, що такі розходження не випадкові, а зумовлені експериментальною методикою. Тому можна вважати, що мети дослідження досягнуто, гіпотеза підтверджена, завдання виконані.

До напрямів подальших наукових пошуків відносимо визначення найбільш ефективних методичних прийомів професійної підготовки майбутніх економістів до інтелектуальної діяльності в умовах жорсткої конкуренції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях з переліку ВАК України

1. Рудомін Г. А. Системний аналіз в моделюванні складних інтелектуальних об'єктів / Рудомін Г. А., ***Бондар М. В.*** // Нові технології навчання. Спец. випуск № 55. Збірник наукових праць. Частина І. Матеріали V Міжнародної науково-методичної конференції „Розвиток духовності та професіоналізму в умовах глобалізації", Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Вінницький соціально-економічний інститут Університету „Україна". – Київ, Вінниця, 2008. – С. 270-273.
2. ***Бондар М. В.*** Інтелектуальна культура студентів економічних спеціальностей та умови її формування / Бондар М. В. // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. Випуск 137. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Викладач і студент: суб'єкт-суб'єктивні відносини", 27-28 листопада 2008 року, м. Черкаси на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2008. – С. 71-75.
3. ***Бондар М. В.*** Інтелектуалізація економічної сфери як передумова реформування економічної професійної освіти / М. В. Бондар // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 21. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер", 2009. – С. 299-304.
4. ***Бондар М. В.*** Інтелектуальна культура особистості: історико-дефінітивний аналіз / Бондар М. В. // Нові технології навчання. Збірник наукових праць „Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах" // Спец. випуск №60. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ-Вінниця, 2009. – С. 45-51.
5. ***Бондар М. В.*** Інтелектуальні технології як могутні важелі розвитку економіки / М. В. Бондар // Теорія і практика управління соціальними системами: Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ", 2010. – №1. – С. 111-116.
6. Ярмоленко В. О. Складові результативності процесу розвитку інтелектуальної культури студентів-економістів як об'єкти моделювання: понятійний аспект / Ярмоленко В. О., Поліщук Н. В., ***Бондар М. В.*** // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип.24. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер", 2010. – С. 542-547.
7. ***Бондар М. В.*** Інтелектуальна культура як психолого-педагогічна категорія / Бондар М. В. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Вип. 26 / Редкол.: І. А. Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер", 2010. – С. 171-177.

Статті та тези у матеріалах конференцій

8. ***Бондар М. В.*** Еволюція процесу пізнання / Materials of final international scientifically-practical conference „The Science: theory and practice". Vol. 14. Pedagogical

science. July, 20th – August, 5th, 2005. – Publishing House „Education and Science", Prague; Nauka i osvita, Dnepropetrovsk; Rusnauchkniga, Belgorod 2005, P. 31-34.
9. Рудомін Г. А. Дистанційна освіта як різновид нових інформаційних технологій / Рудомін Г. А., Кардаш Н. В., ***Бондар М. В.*** // Ринок: проблеми освіти і практики. Матеріали науково-практичної конференції, 12-13 січня 2005 року, м. Вінниця. Випуск 5. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2005. – С. 67-73.
10.Рудомін Г. А. Бейєсівське наближення для визначення розміру вибірки / Рудомін Г. А., ***Бондар М. В.*** // Пріоритети економічного розвитку України: історія та сьогодення. Матеріали Всеукраїнської наук.-прак. конференції, м. Вінниця, 10-11 квітня 2007 р. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2007. – С. 134.
11.***Бондар М. В.*** Форми становлення особистості в процесі її професіоналізації / Бондар М. В. // Сучасний стан і тенденції розвитку економіки регіонів в контексті євроінтеграційних процесів. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ялта, 14-17 вересня 2007 року. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2007. – С. 227-231.
12.Рудомін Г. А. Метод Монте-Карло і перевірка статистичних гіпотез / Рудомін Г. А., ***Бондар М. В.*** // Євроатлантична інтеграція України: можливості та перспективи. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 4 березня 2008 р. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2008. – С. 172-176.
13.Ярмоленко В. А. Составляющие результативности процесса развития интеллектуальной культуры студентов как объекты моделирования / Ярмоленко В. А., Полищук Н. В., ***Бондар М. В.*** // Современные инновационные образовательные технологии, как фактор модернизации высшей школы: [сборник статей международной научно-практической конференции] / Всерос. заоч. финансово-экон. ин-т, Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Арханг. гос. техн. ун-т. – Архангельск: КИРА, 2010, С. 237-243.
14.Рудомін Г. А. Групове оцінювання з одночасним аналізом компетентності експертів / Рудомін Г. А., ***Бондар М. В.*** // Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 11 березня 2010 р. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2010, С. 375-378.
15.***Бондар М. В.*** Критерії та показники інтелектуальної культури сучасного економіста / Марина Бондар // Дидактичні умови загальноосвітньої підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 квітня 2010 р., м. Львів. – Львів, 2010. – С. 12-14.

Інші матеріали

16. Методичні вказівки до виконання практичних робіт з дисципліни „Економіко-математичне моделювання". Частина І „Економетрія". / Укладачі: Рудомін Г. А., ***Бондар М. В.***, Гусак Л. П. // Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2006. – 42 с.
17. Методичні рекомендації для проведення лабораторних занять з дисципліни „Економіко-математичне моделювання". Частина ІІ „Економетрія". / Укладачі: Рудомін Г. А., ***Бондар М. В.*** // Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2008. – 95 с.

18. Інтелектуальна культура економіста (навчальний посібник для викладачів та студентів зі спеціальності „Економіка підприємства”). / Укладач: ***Бондар М. В.*** // Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2009. – 72 с.

АНОТАЦІЇ

Бондар М. В. Педагогічні умови формування інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2011.

Дисертацію присвячено проблемі формування інтелектуальної культури майбутніх економістів. Обґрунтовано сутність, структуру і критерії сформованості інтелектуальної культури майбутніх економістів. Розглянутий взаємозв’язок і взаємозумовленість інтелектуальної культури та професійної підготовки студентів економічних вищих навчальних закладів. Виявлені педагогічні умови формування інтелектуальної культури майбутніх економістів, до яких віднесено такі: створення інтелектуально-творчого навчального середовища для забезпечення мотивації студентів економічних спеціальностей до інтелектуальної діяльності; розв’язування нестандартних творчих фахових завдань і проблемних ситуацій для формування сучасного економічного мислення; організація самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів як чинника розвитку інтелектуальної активності; проведення інтелектуальних ігор та змагань, спрямованих на розвиток інтелектуальної культури майбутніх економістів.

Розроблено й експериментально перевірено технологію формування інтелектуальної культури студентів, яка ґрунтується на принципах: цілеспрямованості, мотиваційної забезпеченості, активізації пізнавальної діяльності студентів, поопераційно-системного формування інтелектуальних умінь.

Ключові слова: інтелектуальна діяльність, інтелектуальна культура, професійно значущі якості економіста, економічне мислення.

Бондарь М. В. Педагогические условия формирования интеллектуальной культуры студентов экономических специальностей в процессе профессиональной подготовки. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук за специальностью 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2011.

Диссертация посвящена проблеме формирования интеллектуальной культуры будущих экономистов. Обоснованно сущность, структуру и критерии формирования интеллектуальной культуры будущих экономистов. Рассмотрена взаимосвязь и взаимообусловленность интеллектуальной культуры и профессиональной подготовки студентов экономических высших учебных заведений. Определены педагогические условия формирования интеллектуальной культуры будущих экономистов.

К педагогическим условиям формирования интеллектуальной культуры будущих экономистов отнесены: создание интеллектуально творческой учебной

среды для мотивации студентов экономических специальностей к интеллектуальной деятельности; решение нестандартных творческих профессиональных заданий и проблемных ситуаций для формирования современного экономического мышления; организация самостоятельной учебно-познавательной и научно-исследовательской деятельности студентов как фактора развития интеллектуальной активности; проведение интеллектуальных игр и соревнований, направленных на развитие интеллектуальной культуры будущих экономистов. Необходимым условием и первым этапом формирования интеллектуальной культуры будущих экономистов считаем обеспечение интеллектуально побудительного мотива в структуре мотивации интеллектуальной деятельности. Средства его формирования таковы: содержание учебного материала, методы его представления, творческая среда организации умственной деятельности, создания позитивных эмоций.

Разработано и экспериментально проверена технология формирования интеллектуальной культуры студентов, которая основывается на принципах: целенаправленности, мотивационной обеспеченности, активизации познавательной деятельности студентов, пооперационно-системного формирования интеллектуальных умений. С целью наибольшей мотивации к интеллектуальной деятельности содержание учебных дисциплин каждый год обновляется с учетом изменений, которые происходят в экономике и обществе. Во время преподавания каждой темы обращается внимание на личностную и профессиональную значимость учебной информации.

Помня, что интеллектуальный потенциал человека тесно связан с его творческим потенциалом, а одним из путей развития творческого потенциала будущего специалиста есть рациональное соотношение между разными видами занятий и увеличения объема самостоятельной работы студентов, мы пытались этому виду интеллектуальной деятельности уделить как можно больше внимания. Однако в условиях быстрых экономических изменений более ценными для будущего экономиста есть навыки не просто учебно-познавательной, а научно-исследовательской работы.

Для активизации интеллектуальной деятельности как основы интеллектуальной культуры преподавателями экспериментальных групп использовались интерактивные технологии обучения (дискуссии, интеллектуальные игры, соревнования и др.). В процессе исследования было учтено, что эффективному совершенствованию интеллектуальных знаний могут способствовать активные умственные действия и операции, которые можно стимулировать постановкой проблемных вопросов и заданий, решением нестандартных задач, организацией самостоятельного поиска в решении практических интеллектуальных заданий.

Ключевые слова: интеллектуальная деятельность, интеллектуальная культура, профессионально значимые качества экономиста, экономическое мышление.

Bondar M. V. Pedagogical conditions of forming the future economists' intellectual culture in the process of professional training. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Pedagogical Science, Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Vocational Education. – Vinnitsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky. – Vinnitsa, 2011.

The thesis is concerned with the problem of future economists' intellectual culture formation. The essence, structure and criteria of future economists' intellectual culture formation are grounded. The intercommunication and interdependence of intellectual culture and professional training of future economists at higher educational establishments are considered.

The pedagogical conditions of forming the future economists' intellectual culture are found out. They are: making of intellectually creative educational environment for intellectual activity motivation; solving of non-standard creative tasks and problem situations for creative economic thought development; organizing of independent creative cognitive and research work as a factor of intellectual activity development; solving of training intellectual exercises and analyzing of problem practical situations for intellectual productivity development; organizing of intellectual competitive games for future economist' intellectual culture development.

The technology formation of future economists' intellectual culture, based on such principles as purposefulness, motivation, promotion of students' cognitive activity, systematic formation of intellectual skills, is developed and experimentally tested.

Keywords: intellectual activity, intellectual culture, economist's significant training qualities, economic thought.

Підп. до друку 05.09.2011р. Зам. № 781. Наклад 100 пр.
Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 1,22. Обл. вид. арк. 1,28
Папір офсетний. Друк різографічний.
Видавець: Балюк І. Б., м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 2524 від 13.06.2006р.